

Даница МИЛИЋ

ТРГОВИНА ШИШАРКОМ У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ

Неколико ваљевских трговаца, међу којима Илија Илић, Коча Марковић, Танасије Даноиловић, Мијат Петровић и ”сви прочи трговци ваљевски” обратили су се по завршеном Другом устанку Проти Матији Ненадовићу, са молбом да им помогне да обнове свој рад у ваљевској чаршији, наводећи ”као што смо и пређе бивали” – и тако надокнаде своје губитке и пропаст доживљену у претходним годинама. Изразили су своју спремност да буду успешни и да са своје стране учине све чиме ће исказати своју благодарност за ову потпору.¹ И тако су они успешно отпочели да послују, али су их убрзо стигле бројне невоље, најпре пожар у ваљевској вароши 1818. године, а поред тога и друге.²

На стварању трговачке традиције у ваљевском крају значајно је утицао и ваљевски панађур, познат као један од највећих на Балкану у XVIII веку, задржавајући то место све до половине XIX века.³ Овде су се стицали трговци из свих крајева земље, али и околних области, наступајући и као продавци и као купци. Вашар је одржаван сваке године на Цвети, промет је био веома жив а предмет трговине најчешће стока, али и занатлијски и мануфактурни производи. За његов успешан ток били су заинтересовани житељи и неких других места, међу првима из Београда.⁴ Међутим, ваљевски трговци нису били задовољни радом овог вашара, јер постигнути ефекти нису ишли само њима у корист, и сматрали су се стога и погођеним и оштећеним. Њихова је трговина била угрожена конкуренцијом других трговаца како из разних крајева Србије а посебно из Босне. Излаз су видели само у укидању панађура, тражећи од кнеза Милоша да удовољи њиховој жељи.⁵ Да би захтев био убедљивији, износили су и друге разлоге од општег интереса, наиме да

---

1 Архив Србије, Кнежева канцеларија, IX /Ваљевска нахија/, 36 од 24. IX. 1815.

2 АС, КК, IX, 1818, 65-7, 74.

3 Вл. Миленковић, Градска привреда у Шумадији, Београд 1932.

4 АС, Збирка Мите Петровића /ЗМП/, Београд 26.III.1818, Општина вароши Београда кнезу Милошу.

5 АС, КК, IX, Обшчество вароши Ваљева кнезу Милошу, 12.VIII, 23.VIII. и 13.IX.1818.

су дошљаци наносили велику штету летини, да су учестале крађе стоке и томе слично. Мишљење кнеза Милоша о вашару било је управо супротно јер је он са своје стране процењујући значај вашара закључио да вашар треба да остане у интересу привредног развоја и користи по државу.⁶ Ни после тога ваљевски трговци нису престали са акцијом за укидање или бар измештање овог панађура, у чему су у једном тренутку и успели утичући на његов премештај у Шабац и Крагујевац. То је било кратког века, убрзо је кнез Милош донео коначну одлуку тражећи континуитет вашара у Ваљеву.⁷ И после тога било је још оних који су покушавали да спрече одржавање вашара, као и оних који су га подржавали. Панађур је наставио са радом са увећаним успехом током наредних година, нарочито 1826. и 1831. када је проширен на три пута годишње: о Цветима, Светом Илији и Михољдану, у трајању од по недељу дана сваки.⁸ О овоме вашару било је извештаја и у штампи, који су подсећали на извештај о пештанском вашару, са информацијама о кретању понуде и потражње, о броју и учешћу трговаца, као и о ценама. Он је постао узор како треба организовати и одржавати пословање на панађуру, зашто су од 1834. године уведени и посебни надзорници.⁹

Показало се да су процене кнеза Милоша у вези са општом коришћу, коју једна привредна манифестација као што је сајам пружа, биле далековиде и корисне не само за варош Ваљево, већ и целу нахију. Овај све већи број трговаца, који је долазио сваке године у Ваљево поводом вашара, поред непосредне користи имао је и улогу пропаганде, као и место за стицање искуства у трговању, за упознавање тржишта у датом тренутку и припрему за будуће послове. Сусрети великог броја људи из свих крајева земље и са стране – из Босне, Македоније, Турске, Грчке, Румелије, Јужне Србије, Санцака и др. – стварали су одређене навике и јачали поверење и перспективе за даље проширивање послова а сразмерно томе и сигурнији профит. Према извештају варошких кметова од 17. маја 1819. године у Ваљеву је било само 109 кућа,¹⁰ а према попису 1834. године затечено је у Ваљеву 140 кућа. У вароши је у то време набројано 136 пореских глава, затим за војску способних 279. Пописано је такође 530 мушких становника свих година старости као и 363 женских, укупно 893 становника. У време овог пописа Округ ваљевски обухватао је четири капетаније: посавску са 13.580 становника, тамнав-

6 АС, КК, Преписка Јеврема Обреновића – према сачуваној старој картотеци, Ваљево, 10. и 18. III. 1822.

7 АС, КК, Преписка Јеврема Обреновића – према сачуваној старој картотеци, Ваљево, 16. VII. 1825. и АС, КК, ИЮ, Ваљево, 11. IX. 1825.

8 АС, КК, Јеврем Обреновић, Ваљево, 20. VII. 1826. и 23. VII. 1831; ИАВ /Историјски архив Ваљево/, Крагујевац, 25. VIII. 1832. и 20. III. 1833.

9 ИАВ, Крагујевац, 17. VII. 1833: Надзор над вашаром о Илиндану поверен је члану народног суда Ранку Мајсторовићу; Исто, 25. XI. 1833. Надзор над Михољданским вашаром поверен је такође члану народног суда Милосану Перуничичу и ИАВ, Љешница, 14. VII. 1834, водио је надзор над вашаром који се одржавао на Цвети.

10 АС, КК, IX, 146.

ску са 13.016 становника, колубарску са 13.906 становника, подгорску са 13.627 становника, што је чинило 54.129 житеља оба пола и свих старосних доба.¹¹ О структури становништва по занимању нема поузданих и потпуних података за ту годину, али је неоспорно да су највећи број чинили земљорадници а мали број занатлије и трговци. У групи трговаца карактеристична је била група градских и друга група сеоских трговаца. Прва група трговала је увозном робом, сољу и мануфактуром, нешто мало колонијалним производима у мери која је подмиривала тадашње потребе становништва. Трговци са села трговали су највише пољопривредним производима, као и неким другим сировинама и плодовима. И за једну и другу врсту трговаца, прописиване су дозволе за трговање мада су оне биле различите. Трговци у граду истовремено често и занатлије, били су већ тада а касније поготову организовани у своје сталешке организације, еснафе, који су водили бригу о њиховим интересима у погледу стицања стручности, права на рад, друштвени статус и заштиту од конкуренције. Сточарски трговци нису имали своје професионалне организације мада су пословали организовани у мање групе, познате као трговачке компаније на челу са најимућнијим трговцем и његовим ортацима, помоћницима и калаузима, односно момцима. Сагласност за рад ових компанија давао је сам кнез Милош, заинтересован да упозна ове трговце и сазна какве су могућности од значаја како за националну привреду, тако и његов лични посао велетрговца. У молби за тражење дозволе за трговање било је обавезно навести имена ортака и свих чланова компаније и њихових помагача.¹² Двадесетих година у Србији је издато само двадесетак дозвола за рад компанија, али је то временом стално се увећавало, па је и сам кнез Милош увидео немогућност да и даље личном провером одобрава издавање дозвола за трговање, због чега је ово право пренето на нахијске судове.¹³ У 1815. години у Ваљевској нахији јављају се четири трговца на велико стокм и другим пољопривредним производима, који тргују уз посебне дозволе, 1821. било их је већ шест, године 1822. 38, док је 1823. регистровано кроз разна акта 97 трговаца. Рекордна је 1829. година где се јавља 374 трговца, затим 1831. јавља се 258 трговаца итд. Током година од 1815. до 1852. јавља се у Ваљевској нахији 198 трговаца, међу којима је 130 имена више пута узастопце понавља. Њиховом трговачком мрежом обухваћено је 184 места, од којих се 96 места чешће помињу.¹⁴

---

11 Л. Цвијетић, Попис становништва и имовине у Србији 1834. године. Посебан отисак из Мешовите грађе Историјског института, књ. XIII, 1984, с. 103 и 114.

12 АС, КК, XV, 315. 1824: Трговачку дозволу тражила су од кнеза Милоша три ортака, пореклом из Ваљевске нахије по имену Лазар Остојић, Ђока Младеновић и Драгић Петровић, наводећи у молби и имена својих новопримљених чланова у компанији.

13 ИАВ, Крагујевац, 12.I.1833, Н 118, кнез Милош Ваљевском суду.

14 Д. Милић, Трговина Србије (1815-1839), Београд 1959, с. 336-73.

Највећи број података који се односе на трговце стоком и другим сировинама, односи се истовремено и на трговце другим производима. У трговини шишарком најчешће се срећу компаније које тргују стоком. Њихова је предност добро организована мрежа, у којој учествује велики број лица, нарочито оних који се баве сакупљањем производа директно на терену. Како је већ напоменуто, поред трговине стоком и другим производима пољопривреде и шумски производи су имали свој одређени значај, већ и самим тим што су шуме у време док је сточарење било полуномадско коришћене као погодне за исхрану стоке жиром, лишћем, дивљим воћем и сл. Друге могућности коришћења шума односиле су се на употребу неких плодова за прераду и бојење, као што су шишарке и коре дрвета храста и смрече и јоше. Тада је у преради коже за ђон храстова шишарка због богатог садржаја танина, коришћена као средство за штављење нарочито у алпијским земљама. То објашњава и понуду шишарке за извоз јер се у пределима Србије из пространих храстови шума шишарка добијала у великим количинама. Добра прођа на тржишту годинама је повећавала понуду за извоз.¹⁵ Највеће количине шишарке сакупљане су баш у селима Ваљевске и Шабачке нахије. Овај посао се брзо проширио на велики број села где су и иначе залазили трговци и њихови добављачи за откуп стоке. Тако се ова мрежа трговине шишарком прилагодила новим приликама са брзим и скоро неочекиваним успехом. Сматрало се да се из Србије годишње извози до 1,2 милиона ока храстове шишарке. Међутим, када се сагледају подаци само за поједине нахије коначна цифра је знатно већа, пошто се у појединим годинама само из Ваљевске и Шабачке нахије, могло извести до милион ока шишарке.¹⁶

У трговини шишарком важили су исти узуси као и у трговини стоком. Кнез Милош Обреновић као највећи и најмоћнији међу трговцима, користио је и овде ванекономске методе принуде, да путем власти упозна остале трговце са њиховим ограниченим могућностима. О томе су расписом од 4. септембра 1822. године обавештени сви судови у нахијама, са следећим упозорењем: „...да се никоме не допусти шишарке ни између народа ни јошт мање у Ћесарији продавати док се сви моји тамношњи чардаци са шишарком не напуне, за коју ћу им потпуно платити, као што цена у вилајету буде.” Уз овај распис додат је још један, у коме се судовима ставља у дужност да „...свакоме опет куповање и продавање реченога производа допустите, ако моји чардаци буду напуњени...”¹⁷ У укупном извозу из Србије зависно од вредносног показатеља, шишарка је заузимала седмо место после свиња, кожа, говеда, вуне, воска и лоја али и пре многих других производа. Осим

15 J. Колар, Технологија органских штавних материја и биљно-синтетска штаве, Карловац 1976, с. 81-3.

16 М. Петровић, Финансије и установе обновљене Србије, Београд, II, 1898, с. 900. У 1832. сакупљено је у Шабачкој нахији 848.943 оке шишарке.

17 АШ, Шабачки суд, Крагујевац, 4.IX.1832.

користи коју су од трговине шишарком имали многобројни чесници у прикупљању и припреми за тржиште и држава је имала одређену корист. Корист је остваривана наплатом одређених дажбина, званих ђумрук или царина у висини од 2 цванцика по једном товару (100 ока). Осим тога, повремено је установљавана аренда на шишарку то јест даване су у закуп простране шуме у којима је она сакупљана. И овде је контрола кнеза Милоша била присутна, одређујући када ће се платити која такса, пошто је дошло до колизије између наредбе о обустави продаје шишарке и потребе да се овај производ што пре прода. Складиштење није било повољно, шишарка се лако кварила и буђала у лошим условима. Било је случајева да српским трговцима шишарком трговци из Аустрије капаришу па чак и уплате наручену робу, коју ови српски трговци водећи рачуна о предности продаје шишарке из чардака кнеза Милоша, нису могли одмах да остваре. То их је натерало да своју робу стављају у влажне штале на обали или натруле амбаре, после чега би долазила у питање испорука купцима који су одбијали да приме такву лошу робу. Трговци су оклевали да уплаћују царину, јер се дешавало да после тога купци не приме робу а губитак остаје трговцима.¹⁸ На ово је уследило ново решење под сугестијом кнеза Милоша, да се царина на шишарку плаћа одмах а трговци који наводно чекају цену треба да сносе и ризик, уколико су дуже оклевали са продајом.¹⁹ Трговци су тражили нов излаз како би избегли ризик и штету, продајући своју шишарку домаћим трговцима који живе близу границе са Аустријом, рачунајући на њихову сналажљивост и брзину да се роба одмах прода и штета избегне, тако да су смањивали штету због унапред плаћене царине.²⁰

Убрзо је избио спор око тумачења о каквом је ђумруку реч, да ли о обичном у висини 2 цванцика од 100 ока или пак царини коју су на граници наплаћивали по 6 гроша за 1.000 ока. И друго, да ли је плаћање једног ђумрука довољно, који се плаћа у земљи још пре извоза и продаје или плаћање на самој граници. Свака од страна била је одлучна у заштити својих интереса, трговци су настојали да плате само једном ову таксу – ђумрук, а царински органи су инсистирали и на наплати царине на граници. Трговци су имали у виду и кретање новчаног курса при чему се однос између цванцика и гроша мењао на штету оних који плаћају у грошевима а не цванцицима како би за њих било повољније. Тумачење о плаћању таксе само једанпут бранили су и органи судских власти који су то контролисали и имали од тога непосредне користи. У неким из документације познатим случајевима на таквом су решењу инсистирали и тадашњи председник шабачког суда Тома Вучић-Перишић и председник ваљевског суда Јефрем Ненадовић.²¹ Пошто је

---

18 АС, КК, XXXVII, Шабац 7.IX.1832, 283.

19 АС, КК, XXXVII, 281, 283.

20 ИАВ, Ваљевски суд, 560: Бабина Лука, 8.XI.1832, Паја Симеоновић Ваљевском суду.

21 АС, КК, VII, 933 од 8.I.1833 и Совјет, 1835, 261-500, Н 10/ А 10, од 29.XII.1835.

свака страна сматрала да је у праву дешавало се да током ових спорова сви наплаћују царину на шишарку било српским или аустријским трговцима којима је српска царина наплаћивала ђумрук на извоз шишарке из Србије. Схватајући куда такви поступци воде, и да у крајњем случају одмажу држави да оствари неки спољнотрговински успех већ обратно, кнез Милош је упознат са притужбама аустријских трговаца, одлучивао да им се дупло наплаћени ђумрук има повратити.²² Спор је трајао и идућих година када се у спор умешао и Совјет тумачењем, да ђумрук треба платити само једанпут, и то обични, али под условом да продају обаве онда када се за то да сагласност.²³ Ваљевски трговци највише заступљени у промету шишарком, остали су упорни и даље тражећи да се ово питање дајбина разјасни али и саме дајбине смање јер је то погодновало конкуренцији на српском тржишту са страним купцима. Имали су свакако у виду и то, да су и други продавци шишарке из суседних области где се тај продукт могао прибавити из славонских храстових шума, конкурисали својом понудом код аустријских купаца, који су робу за потребе својих мануфактура кожа овде набављали. Ови су захтеви трговаца остали без одјека, нова власт у Србији представљена у лицу Совјета и попечитељства финансија и подржавање од Намесништва нису уважили те захтеве. Они су у потпуности прихватили објашњење Министарства финансија да је шишарка производ до кога се долази без великога труда, па „зато за сада не треба смањити за мање од 6 цванцика за товар” како је гласио њихов предлог.²⁴ Тек више година касније, законски је регулисана ђумручка тарифа снижавањем са 6 на 2 цванцика за 100 ока.²⁵

Трговина шишарком била је притиснута монополем кнеза Милоша и других велетрговаца, а за разлику од трговине стоком овде је био присутан и монопол државе. Непосредно по донетом Хатишерифу из 1833. године, када се Србија почела развијати у кнежевину – иако још увек турским сизеренством – са могућношћу да развија и све облике живота, власти и уређења једне државе, отпочело је и уређивање војске. Са тим у вези било је и снабдевање војске потребама, поред осталог и одећом и обућом, у настојању да се то заврши из домаћих извора. Ту отпочиње и веће интересовање државних власти за развој домаће индустрије, иницирањем рада табакане (кожаре) у Топчидеру од 1834. године са задатком да ради за војне потребе. Надзор над овом мануфактуром пао је у део Томи Вучићу-Перишићу. Како су мајстори у овој кожари довођени из суседних аустријских крајева, где је прерада коже односно ђонска штава вршена на бази храстове шишарке, ову је производњу било могуће одржавати средствима из домаћих извора.

---

22 АС, КК, XXXVII, 707 б, 13.IV.1834.

23 АС, Совјет, 1836, II АФ, 4. Н 93, Рапорт Исправничества шабачког Совјету, 14.X.1836, N⁰ 1665.

24 АС, Совјет, 226 од 13.III. и 5.VI.1839.

25 Зборник Закона и уредаба у Књажевству Србији, X, 81 од 2.X.1851.

Иако је кожара била доста малог капацитета, Правитељство је донело наредбу о обавезној продаји шишарке држави, која ће то откупити.²⁶ Шишарка је откупљивана по цени коју је држава прописала од 8 пара за једну оку, док су се тржишне цене кретале од 20-30 пара по једној оки. Тај принудни откуп био је предимензиониран за потребе ове кожаре, али је тако добијен један основ за планирани закуп шишарке, односно лицитацију за продају велике сакупљене количине. На тржишту се одједном појавила велика количина државне шишарке, сакупљене и смештене у кошевима крај Саве код Палежа (Обреновац), на три главне тачке: код Ушћа, Забрежја и Скеле. Иначе, Палеж је већ одраније био чувен по извозу шишарке као највећа извозна лука; док је један мањи део шишарке пореклом из Шабачке нахије извожен и преко Шапца, а мањи део из Смедеревске нахије код Смедерева на Дунаву. У Палежу је и од раније било кошева у које су сасипали шишарке чекајући купце а потом и претовар у лађе. Крајем октобра 1834. када је Јефтимије Угричић, писар кнеза Милоша, дошао овамо да извиди ситуацију и о томе поднесе тачан извештај кнезу, на Забрежју је затекао пет кошева, три стара и два нова, на Скели један стари и два нова а на Ушћу само два нова. Стари су кошеви били у рђавом стању, са пропалим таванима и покривачима, и управо су оправљани како би могли да послуже следећој испоруци шишарке. Нови кошеви су били солидно грађени, покривени хрстовим даскама а само у два случаја шашом. Пошто је овде требало сместити 600.000 ока шишарке, морали су у споразуму са властима ваљевског округа да саграде барем још три коша и то убрзо како би чим буду напуњени постојећи ови кошеви могли да преузму остатак робе.²⁷ Капацитети појединих затечених чардака били су по 30.000 ока по једном, док су нови кошеви као пространији обухватили око 40.000 ока шишарке.

Поступајући по савету кнежевом, срески капетани су се постарали да се шишарка смести што пре у кошеве, пре зиме и снега „док јошт су жуте и лепе”, и да буду смештене у суве кошеве обезбеђене од влаге ради очувања квалитета и постизања боље цене у продаји.²⁸ Пошто је шишарка била смештена дошли су и остали представници власти да присуствују премери и уписивању у тефтере.

Пошто је све сређено, видело се да су највећи део шишарке испоручили капетаније Ваљевске нахије, и то тамнавска 53.660 ока, колубарска капетанија 120.000 ока, док је капетанија посавска допремила 335.000 ока шишарке. Дакле, Ваљевска нахија је у целини испоручила 508.660 ока шишарке, тако да је још око 100.000 ока остало у Палежу што би одговарало претпоставкама о договореној количини која ће у овом

---

26 АС, Министарство финансија, 1839, 304 и 305. и Н. Вучо, Правитељствена ледерница у Топчидеру, Годишњак града Београда, XXVII, 1980, 113-122.

27 АС, IX, 450: Палеж, 28.X.1834, Јефтимије Угричић кнезу Милошу.

28 АС, IX, 450: 22.X.1834, Кнез Милош Павлу Даниловићу, капетану Убском.

крају бити сакупљена и откупљена.²⁹ На лицитацији су осим Ваљевског округа учествовали и други, као Београдски са количином од 104.328 ока, Смедеревски са 73.550 ока, Пожаревачки са 22.890 ока, Шабачки са 27.800 ока и још 12.000 ока шишарке у Митровици и 30.000 ока шишарке у Шапцу. Само ове последње две количине нису биле укључене у правитељствену шишарку. Сви су припремили у посебним кесама узорке од понуђене шишарке, која се онда могла преузимати из одговарајућих сместишта по окрузима уколико дође до погодбе.

Лицитација ове од Правитељства преузете шишарке објављена је и одржана у Београду 18. октобра 1835. године у згради нове ђумрукане, у присуству и домаћих и страних трговаца. Услови лицитације су јавно прочитани, поднети су на разгледање и узорци шишарки, а потом је редом по окрузима посебно лицитиран сваки кош шишарке после разгледаног узорка. За шишарке из Ваљевског округа за два чардака на Ушћу са 99.416 ока, прихваћена је понуда Димитрија Петровића из Земуна, који је понудио цену од 21 цванцика за сто ока. За три чардака шишарке смештених на Скели са 139.304 оке, прихваћена је понуда Братије Германа из Београда, по цени од 20,5 цванцика за сто ока, а за шишарку из четири чардака на Забрежју, који су садржавали 269.948 ока, лицитација је остала на Авраму Леону из Земуна, за цену од по 19 цванцика за сто ока.

Понуђене цене за шишарку кретале су се од 18-22 цванцика. Највећу цену је добила шишарка из чардака у Топчидеру где је било смештено 104.328 ока из Београдског округа, лицитант Аврам Леон из Земуна. Најнижу цену добила је шишарка из чардака на Забрежју, понуђач такође Аврам Леон. За највећу количину је лицитирао представник Братије Герман из Београда за 263.602 оке по цени од 10,5-20,5 цванцика за сто ока. Ова је шишарка потицала из разних округа. Највећу количину хтео је да откупи Аврам Леон из Земуна, укупно 394.276 ока.³⁰

Правитељство је рачунало да ће расписивањем лицитације добити веома повољну цену за ову шишарку, и убррати добар приход што је и било у основи ове аукције о принудном откупу, али су резултати постигнути на лицитацији, разочарали. Стога је лицитација поновљена независно од претходно излицитираних понуда. Сада је цео квантум изнет на дражбу, као једини учесници јавили су се Паин Хаим и његов ортак Гринвалд, трговци из Пожуна у Мађарској, са понудом од 23 и 3/4 сванцика за сто ока. Уједно је то била и најповољнија понуда, нико од претходних лицитаната није ускочио у надметање, и лицитација је остала на фирми Хаим-Гринвалд. Они су одмах понудили аконтацију од 10.000 форинти сребрних, на коју им је Исправничество београдско (суд) које је водило лицитацију дало потврду, с тим да када све буде окончано, доплате и разлику. Ту се појавило и једно питање око начина

29 АС, КК, IX, 451: Палеж, 8.XI.1834, Јефtimiје Угричић кнезу МИлошу.

30 АС, Совјет 1835, 501-776, 881/A 611. Београд, 18.X.1835, Исправничество округа београдског Совјету.

плаћања, да ли у сребрним талирима или у златним докатима чији је курс био подложен промени. Поставило се и питање ко ће са стране продавца бити потписник уговора о продаји, да ли Совјет или београдски суд коме је цео посао око лицитације био поверен.³¹

Са приближавањем наступајуће сезоне сакупљања шишарке, учестала су већ крајем лета 1835. године питања, која су трговци шишарком постављали властима односно Исправничеству, како би се осигурали од могућности непријатних изненађења као што се то десило годину дана раније. Трговци су онај посао сматрали ризичним, јер је требало уложити новац у капару а послове радити као да ће све бити без проблема. Међутим, ни Исправничества која су у том случају била само задужена да спроводе одлуке Правитељства и кнеза Милоша нису смели без сагласности Совјета ништа да кажу. Совјет је са своје стране сматрао да не треба ометати трговце у томе послу, јер је дозвољено шишарке „по народу закупљивати и да им се у томе никаква препрека чинити неће”.³² Па ипак, 1837. Совјет је објавио наредбу о лицитацији „овогодишње шишарке” али до тога није дошло, Совјет је на време обавестио све магистрате у земљи „да сваки слободно шишарку овогодишњу куповати може и с њом трговину водити”, о чему магистрати треба да обавесте становништво у својим окрузима.³³ Није тешко открити зашто је дошло до ове промене, ако се има у виду да су Указом о слободи личности трговине од 16. октобра 1837. године, потврђена већ раније наговештена права о слободи трговине у Уставу из 1835. године.³⁴ Ова давно очекивана одлука о промени у трговинској сфери, изазвала је право одушевљење и код власти, а поготову код народа, који је свој бољитак видео у проширивању привредних делатности, међу којима свакако и трговину. Помоћу трговине једно су се могле потврдити сврсисходност производног рада пре свега у сточарству, односно целој пољопривреди и другим привредним гранама и тако стварати основа за напредак друштва у обновљеној Србији. Поздравно писмо кнезу Милошу, које су упутили представници свих срезова у Ваљевском округу најбоље указује на расположење што је „личност и сопственост свакога житеља Србије неприкосновена; да је добра, за која се довољно докаже, да су његова, издати, ослобађава нас са најдубљим страхопочитовањем у ово неколико речи ставити и као залог наше поданичке верности и привржености осведочити, о чему смо даноноћно Бога молили и просили да ову пресвету слободу дочекамо, на који смо крај и по неколико одабраних кметова прозвали, да се и они у име њиховог окружја подпишу”. Осим среских власти за Срез посавски потписан је и кмет Убски Јанко Николић, за Срез тамнавски кмет из Гвозденове Илија Ђелмашевић и кмет туларски Петар Мијаиловић,

---

31 Исто.

32 АС, Совјет, 1835, 521/А 369, Крагујевац, 30.VII.1835, Распис свим исправничествима.

33 АС, Совјет, 1837, 594, N⁰ 4485 од 23.X.1837, Крагујевац.

34 АС, КК, IX, 615. Ваљево, 6.XI.1837.

Срез колубарски Јовица Теодоровић кмет цветановачки и Радован Степановић кмет из Предворице, а за Срез подгорски Никола Пирчић, кмет ребељски, и Миливој Марковић, кмет из Ромне³⁵

Следеће године је у Уставу тзв. Турском из 1838, потврђено право за слободну трговину, чиме је била амнестирана и ранија политика власти према трговини шишарком. То се види из одговора Совјета заинтересованим трговцима, где се у распису магистратима јасно каже да је слободно свим трговцима шишарку у 1838. години куповати, јер „Правитељство више на то не рефлектира”. У даљем тексту препоручује се да се саграђени чардаци за смештај шишарке уступе на чување трговцима али под закуп.³⁶

Када су се овако средила горућа питања која су тиштала многе становнике земље и потискивала њихове способности да корисно и успешно раде и живе, дошле су на ред и неке старе неправде које је требало расправити и оштећенима дати задовољење. То је за многе трговце било питање обештећења, за губитке, које су претрпели приликом насилног откупа шишарке 1834. године. Сви који су тада били погођени овим принудним мерама власти, поред појединачних молби и протеста писали су властима и заједничке петиције, крцате примерима о сопственом страдању због губитка који су ове мере њима донеле. Многи од тих људи нису били богати капиталом, него су узимали позајмице, да би тај новац окренули у трговини, из чега ће путем зараде вратити дуг и са остатком преживети до неке боље прилике. Њихови су вапаји остали без одјека све док је кнез Милош Обреновић био на власти а непосредно по његовом одласку дошло је до разрешења. У новонасталој клими либерализације трговине Совјет показује добру вољу да позитивном одлуком у корист оштећених стекне њихово поверење за будућу сарадњу, а пре свега избегне могућне сукобе, који су се назирали због незадовољства једног дела народа. Намесништво Књажевског Достојанства сагласило се са одлуком Совјета „да свима трговцима, од којих је Правитељство у години 1834. шишарку по 8 пара за оку одузело, шишарка ова исплати, пошто је њи стала”. По овој одлуци Министарство финансија је покренуло поступак да се решења припреме за сваку исплату и све спроведе до краја.³⁷

На тражење Министарства финансија, сва су окружна начелства имала да доставе спискове о предаји шишарке из 1834. године. Али пошто оригиналне спискове од децембра те године нису пронашли, морали су да сачине исте.³⁸ Према изводу из протокола о продаји Правитељству трговачке шишарке, из Среза колубарског премерено је 13.888 ока, наведена четири трговца (три из Ваљева а један из Мушића);

---

35 Исто.

36 АС, Совјет, 1838. године, Крагујевац 22.VIII.1838, – 744, 748.

37 АС, Совјет, 1839, 226– в N⁰ 220, 3.VII.1839, Београд, Намесници – Совјету.

38 АС, МФ 1839, РН 184. Ваљево, 25.VII.1834, Начелство округа ваљевског Попечитељству финансија; АС, Поклони и откупи, 8/4.

за Срез тамнавски сума предате шишарке изнела је 55.148 ока а наведена имена 22 трговца који потичу из следећих места: Палеж, Ваљево, Уб, Дивци, Памбуковица, Врело, Трлић, Бањани, Новак, Баталаге, Тулари, Совљак; за Срез посавски 61 лице продало је Правитељству 225.360 ока шишарке, из следећих места: Шабац, Грабовац, Ушће, Стублине, Палеж, Ваљево, Бољина, Ратари, Браовић, Скела, Орашац, Уб, Пироман, Звечка, Бргула, Шарбана, Баљевац, Црвена Јабука и Радљева.³⁹ Из овог се списка може видети да се имена појединаца јављају по више пута али у разним местима, што указује да се ради о богатијем трговцу, или пак као што се види код исплатних листа, да се њему исплаћује новац по овлашћењу неког од учесника као што је то случај Бошка Тадића из Ваљева и других. Вероватно је да су они овај новац примали на име повраћаја зајма који су давали људима, својевремено, да би могли да учествују у послу. Године 1834. исплаћено је по цени од 8 пара за једну оку оно што је Правитељство узимало, а 1839. године постигнута је цена од 22 паре за једну оку, што је уосталом и била тада цена на тржишту. Приликом исплате надокнаде за раније исувише јевтину цену од садашње исплате одузимана је раније плаћена сума тако да су продавци добијали исплату само разлике. Према томе, државу је ова операција са шишарком по први пут стајала 57.751,04 гроша чаршијских⁴⁰, а по други пут исплаћена разлика изнела је 100.800 гроша чаршијских односно горњих или другим речима 50.400 пореских односно доњих гроша. За толико је у ствари смањена зарада на овом државном послу, иако је речено приликом принудног откупа за рачун државе да се то чини „за ползу народа сербског”. Разлози за преузимање трговине шишарком у државне руке били су несумњиво ослоњени на корист која ће се добити ако се уведе лицитација на којој ће се издавати у закуп – аренду области где има шишарке за прикупљање. А други је разлог, као што је већ речено, био потреба да држава узме шишарку за своје потребе у вези са привредним развојем односно индустрије коже, уз одређену накнаду сељаку или трговцу. Како је развој догађаја показао ниједан од ових разлога није био добро проучен да би се постигла циљана корист, већ се то завршило могло би се рећи као један промашај у економској политици државе.

За трговину шишарком може се рећи да је била корисна пре свега као извор прихода у који се скоро ништа није инвестирало, њени трошкови припреме за изношење на тржиште били су сведени само на накнаду који су трговци давали сељацима, од чега су обе стране имале користи. Ова је фаза трајала до преношења на место истовара и смештај

---

39 АС, МФ, "К", Рн 333/2 из 1840, в. Прилог I и II. уз текст.

40 Исто, „Списак трговаца који су примили кусур новаца за шишарку одузети од њи у 1834 години. Која им је тада по 8 пара за сваку оку плаћана, а сада јоште додало им се по 14 пара, по њином согласју рачунајући талир у 20 гроша, и тако намирени су по 22 паре за сваку оку, по списку Суда окружија ваљевског од 17 јулија 1839, Н^о 1151, септембра 1го 1839 у Београду.

у кошеве. По обављеној продаји опет су искрсли послови на којима се ангажује преостала радна снага, док се не изврши претовар купљене шишарке у лађе, што је опет било извор зараде за сељаке поготову што су ти трошкови падали најчешће на терет купца. Што се трговаца тиче, њихов уложени новац у тај посао, уколико се радило брзо водећи рачуна о времену и смештају, новац би се могао брзо повратити уз одговарајуће увећање односно зараду, која није морала бити нарочито висока али је била сигурна. За све ове операције држава није имала исте услове, и зато се то није могло ни исплатити у једној државној организацији, где је требало уложити новац из државне касе, платити чиновнике, да прате ток посла, платити сељаку, најмити превоз до реке Саве, а понекад и Дунава, градити и одржавати кошеве и ризиковати у продаји. Мало је ту могло да остане на име зараде. Либерализација трговине довела је у ствари, до легализације трговаца, чији је сразмерно мали број током година нарастао у читав друштвени слој, супростављајући се и рушећи монополе појединаца јер су се времена све више мењала. Одласком кнеза Милоша Обреновића са власти, лакше су уклањане и препреке и тако је у многим областима трговине решавана њена будућност што се показало и у трговини шишарком. Оно што је важило за целу земљу, односило се и на Ваљевски округ, само са том разиком што је по обиму трговине он заузимао водеће место.

ИЗВОД*
Из Протокола трговачке шишарке
продате Правитељству у години 1834.

Число	Име и презиме трговца и из ког је места	Главна сума	Число	Име и презиме трговца и из ког је места	Главна сума
1^{во} Срез Колубарски			3^{ће} Срез Посавски		
1.	Радован Читаковић из Мушића	8.141	1.	Луњевица из Шабца	19.930
2.	Бошко Тадић из Ваљева	3.904	2.	Матија Воискић из Грабоска	810
3.	Коча Марковић из Ваљева	1.220	3.	Стеван Аничић из Ушћа	1.014
4.	Стеван Пешић из Ваљева	623	4.	Ђурађ Пеић из Стублина	1.643
	Сума	13.888	5.	Митар Латинин из Палежа	1.601
			6.	Бошко Тадић из Ваљева	10.709
2го Срез Тамнавски			7.	Стева Токалић из Бољина	4.593
1.	Петар Јовановић из Палежа	804	8.	Митија Николић из Ратара	623
2.	Бошко Тадић из Ваљева	4.501	9.	Радојица Радовановић из Ратара	3.494
3.	Митар Латинин из Палежа	2.303	10.	Стеван Пешић из Ваљева	2.377
4.	Коча Марковић из Ваљева	2.255	11.	Ђока Теовиловић из Палежа	4.677
5.	Јован Секулић из Уба	3.241	12.	Петар Митровић из Палежа	13.769
6.	Г. Луњевица	9.546	13.	Јанко Костић из Палежа	
7.	Миливој Давидовић из Диваца	2.646		– примио Тадић	6.119
8.	Илија Балиновац из Памбуковице	2.952	14.	Марко Радуловић из Палежа	205
9.	Живко Драгићевић из Врела	2.255	15.	Радован Степановић из Палежа	4.838
10.	Станимир Јокић из Врела	2.408	16.	Јанко Николић из Палежа	6.387
11.	Пантелија Гавриловић из Врела	901	17.	Никола Докић из Палежа	295
12.	Никола Павловић из Врела	1.742	18.	Аксентије Миленовић из Палежа	185
13.	Милутин Степановић из Трлића – примио Тадић	5.407	19.	Јевта Јовановић из Палежа	1.322
14.	Живко Вилотић из Трлића – примио Тадић	691	20.	нејасно	
15.	Бранко Милосављевић из Бањана	1.032	21.	нејасно	
16.	Јован Матић из Новака	1.626	22.	Коста Марковић из Ваљева	3.372
17.	Никола Ћириловић из Новака	2.932	23.	Добровој Муњић из Браовића	1.291
18.	Стеван Томић из Баталаге	1.340	24.	Милош Богићевић из Шабца	2.152
19.	Лазо Терзија из Тулара	1.965	25.	Симо Зазић из Скеле	2.272
20.	Пантелија Јовановић из Тулара	1.847	26.	Илија Римпапа из Уба	3.792
21.	Мијаило Петровић из Совљака	1.474	27.	Паун Насић из Уба	5.704
22.	Мијаило Манојловић из Совљака	1.281	28.	Младен Поповић из Орашца	925
	Сума	55.1448	29.	Танасије Ненадовић из Пиромана	2.457
			30.	Петар Вилотић из Браовића	922
			31.	Ранко Леонтијевић из Такова	1.833
			32.	Јован Милетић из Палежа	4.397
			33.	Вид Мијатовић из Палежа	815
			34.	Наго Костић из Палежа	10.479
			35.	Илија Петровић из Палежа	6.024
			36.	Милован Јеремић из Палежа	5.785
			37.	Радован Ивковић из Уба	4.757
			38.	Тошо Гавриловић из Ушћа	4.314
			39.	Ђоко Спасоевић из Уба	6.950
			40.	Мијаило Насић из Уба	4.094
			41.	Анђелко Костић из Уба	9.932

Число	Име и презиме трговца и из ког је места	Главна сума	Число	Име и презиме трговца и из ког је места	Главна сума
42.	Јанко Николић из Уба	675	53.	Живан Маринковић из Палежа	4.460
43.	Стеван Милосављевић из Ваљева – примио Тадић	2.034	54.	Лука Голић из Шербана	2.050
44.	Ђоко Миаиловић из Уба	803	55.	Живко Мијаиловић из Забрежја	906
45.	Радован Ђорђевић из Уба – примио Тадић	465	56.	Антоније Васиљевић из Баевца	962
46.	нејасно		57.	Милија Вуковић из Уба У поправцима налази се	205 3.060
47.	нејасно		58.	Маринко Лазић из Црвене Јабуре	1.006
48.	Миливој Милошевић из Звечке	588	59.	Ристивоје Цвејић из Јадра	800
49.	Ђурађ Кедић из Бргула	9.035	60.	Живан Милићевић из Рајева	484
50.	Дамјан Томић из Палежа	1.465	61.	Ристо Живковић из Палежа	100
51.	Стојан Трндић из Палежа	35		Цела Сума	225.360
52.	Јован Сарић из Палежа	5.173		Из целе суме шишарке Бошка Тадића вади се Јоце Араповића 2.563 оке.	

ГЛАВНИ ИЗВОД

Шишарке свакога среза понаособ

		Ока шишарке
1.	У срезу Колубарском	13.888
2.	У срезу Тамнавском	55.148
3.	У срезу Посавском	225.360
	Цела сума	294.396

Кн. 1151
17. Јулиа 839.
у Ваљеву

Председатељ Суда
Окружиа Ваљевског
Бошко Тадић

Секретар,
Јован Димитријевић

* Оригинал је писан старим правописом.

АС, МФ, "К", Рн 333/2, 1840.

Напомена 39/ Прилог II

СПИСАК*

Они људи који су за одузету шишарку новце
наплатили рачунајући талир по 20 гроша

Окружие Ваљевско

Число људи	Имена и презимена	Горњи гроша	Пара	Горњи гроша	Пара	Доњи гроша	Пара
1.	Радован Читаковић	2.849	14	Примио	-	Квитирао	-
2.	Бошко Тадић	1.366	16	"		"	
3.	Коча Марковић	427	-	"		"	
4.	Стефан Пешић	218	2	"		"	
5.	Петар Јовановић	281	16	"		"	
6.	Бошко Тадић	1.575	14	"		"	
7.	Митар Латинин	806	2	"		"	
8.	Коча Марковић	789	-	8.312	34	4.156	17
9.	Јован Секућ	1.134	14	Примио	-	Квитирао	-
10.	Луњевица	3.341	14	"		"	
11.	Миливоје Давидовић	926	4	Више примљено			
12.	Илија Балиновац	1.033	8	Примио	-	Квитирао	-
13.	Живко Драгићевић	789	10	"		"	
14.	Станмир Јокић	842	32	"		"	
15.	Пантелија Гавриловић	315	14	"		"	
16.	Никола Павловић	609	28	8.992	4	4.496	2
17.	Милутин Степановић	1.892	18	Примио	-	Квитирао	-
18.	Живко Вилотић	241	34	"		"	
19.	Бранко Милосављевић	361	8	"		"	
20.	Јован Матић	468	30	"		"	
21.	Никола Ђириловић	1.026	8	"		"	
22.	Стефан Томић	469	-	"		"	
23.	Лазо Терзија	687	30	"		"	
24.	Пантелија Јовановић	554	3	"		"	
25.	Мијаило Петровић	515	36	6.317	8	3.158	24
26.	Мијаило Манојловић	448	14	Примио	-	Квитирао	-
27.	Луњевица	6.975	20	"		"	
28.	Ђурађ Перић	575	2	"		"	
29.	Митар Латинин	560	14	"		"	
30.	Бошко Тадић	3.748	6	"		"	
31.	Стефан Токалић	1.607	22	"		"	
32.	Матија Николић	218	Треба да се одбије				
33.	Радојица Радовановић	1.222	36	Примио	-	Квитирао	-
34.	Стефан Тешић	831	38	16.187	34	8.093	34
35.	Ђоко Теофиловић	1.636	38	Примио	-	Квитирао	-

Число људи	Имена и презимена	Горњи гроша	Пара	Горњи гроша	Пара	Доњи гроша	Пара
36.	Петар Митровић	4.819	6	"		"	
37.	Јанко Костић	2.141	26	"		"	
38.	Радивоје Стефановић	1.693	12	"		"	
39.	Јанко Николић	2.235	18	"		"	
40.	Никола Докић	103	10	"		"	
41.	Аксентије Миленковић	64	30	12.694	20	6.347	10
42.	Јефта Јовановић	462	28	Примио	-	Квитирао	-
43.	Мића Марковић	135	32	"		"	
44.	Јован Топал	5.324	36	"		"	
45.	Коча Марковић	1.880	8	"		"	
46.	Милош Богићевић	1.803	8	"		"	
47.	Тимо Зазић	795	8	"		"	
48.	Илија Римпапа	1.327	8	"		"	
49.	Паун Насић	1.996	16	13.725	24	6.862	32
50.	Младен Поповић	323	30	Примио	-	Квитирао	-
51.	Танасије Ненадовић	859	38	"		"	
52.	Ранко Леонтијевић	641	22	"		"	
53.	Јован Милетић	1.538	38	"		"	
54.	Вид Мијатовић	285	10	"		"	
55.	Начо Костић	3.647	26	"		"	
56.	Илија Петровић	2.108	16	"		"	
57.	Милован Јеремић	2.024	30	"		"	
58.	Радован Ивковић	1.664	38	12.845	8	6.422	24
59.	Тошо Гавриловић	1.509	36	Примио	-	Квитирао	-
60.	Ђоко Спасоевић	2.432	20	"		"	
61.	Мијаило Настић	1.632	36	"		"	
62.	Анђелко Костић	3.476	8	"		"	
63.	Јанко Николић	236	10	"		"	
64.	Стефан Милосављевић	711	36	"		"	
65.	Ђоко Мијаиловић	281	2	10.080	28	5.040	14
66.	Радован Ђорђевић	162	30	Примио	-	Квитирао	-
67.	Јован Илић	529	8	"		"	
68.	Негован Томић	728	28	"		"	
69.	Ђурађ Кадић	3.162	10	"		"	
70.	Дамјан Томић	512	30	"		"	
71.	Јован Сарић	1.810	22	"		"	
72.	Живан Маринковић	1.561	-	"		"	
73.	Лука Гајић	717	20	"		"	
74.	Живко Мијаиловић	317	4	9.501	32	4.750	36
75.	Антоније Васиљевић	336	28	Примио	-	Квитирао	-
76.	Милија Вучковић	71	30	"		"	
77.	Маринко Лазић	352	4	"		"	
78.	Ристивој Цветић	28	-	"		"	
79.	Ристо Живковић	35	-	"		"	
80.	Урош Ранковић	200	36	"		"	
81.	Илија Марковић	105	30	"		"	

Число људи	Имена и презимена	Горњи гроша	Пара	Горњи гроша	Пара	Доњи гроша	Пара
82.	Петар Марковић	144	10	"		"	
83.	Јовица Петровић	70	-	"		"	
84.	Јован Јеремић	215	24	"		"	
85.	Јован Рајковић	25	-	"		"	
86.	Милош и Милан	117	20	"		"	
87.	Јанко Ђурић	104	10	2.058	32	1.029	16
88.	Ристо Митровић	31	30	Примио	-	Квитирао	-
	У число 51 фаљено је, требало је да се стави 859 гроша 38 пара а не 589, 38 зато дакле додајемо овде јошт	270	-	301	30		
		101.018	14	50.509	7		
	У число 32 Матија Николић није исплаћен и зато се из ове суме обманује	218	2	109	1		
	Цела Сума	100.800	12	50.400	6		

* Оригинал је написан старим правописом.

АС, МФ, "К", Рн 333/2, 1840

РЕЗИМЕ

У извозу из Србије у првој половини XIX века, поред стоке и сточних производа, и простране шуме са ових простора давале су свој прилог у дрвету и шумским плодовима, а нарочито је запажен извоз хростове шишарке. У ранијој преради коже за ђон, хростова шишарка је захваљујући богатом садржају танина била коришћена и то нарочито у алпским земљама. Аустријски трговци су њихове кожаре снабдевали откупљујући и на српском тржишту велику количину шишарке. Годишњи извоз шишарке из Србије ценио се на више од 1 мил. ока, а највећи удео у томе имале су ваљевска и шабачка област. У сакупљању шишарке и допреми на тржиште крај скела – Палежа, Ушћа, учествовао је велики број сељака и трговаца, који су иначе мрежом своје сточне трговине обухватили целу земљу. У трговини шишарком учествовао је и кнез Милош Обреновић, који је тражио да се и овде, као и у трговини стоком, поштује његово право првенства продаје, а утицао је и на доношење наредба о начину продаје исте.

Године 1834. када је за рад државне радионице за прераду коже за војне потребе била потребна шишарка, државне власти су донеле одлуку о обавезном откупу шишарке од свих трговаца уз прописану цену од 8 пара за 1 оку, што је било само 1/3 тржишне цене. За потребе кожаре била је довољна мања количина, тако да су власти расписале лицитацију за велики преостали део по цени 3 пута већој од куповне. Овај поступак изазвао је револт код оштећених продаваца, али се штета могла надокнадити тек после одласка кнеза Милоша са власти 1839. године. Те године ујесен одлуком највиших власти исплаћена је разлика у цени оштећеним лицима, и за убудуће у складу са законом о слободној трговини, и трговина шишарком препуштена је трговцима, очекујући да ће они боље се сналазити на тржишту и радити како у своју личну корист, тако помоћи унапређењу целе привреде и друштва у Србији.

SUMMARY

In the export from Serbia in the first half of the XIX century, besides the cattle and cattle products, vast forests on those territories also gave their own contribution in wood and forest yields, and the export of acorn galls was especially noticeable. In the previous processing of skin for the sole, acorn galls had been used especially in the Alpinc countries, thanks to the big ammount of tannin. Austrian dealers also supplied their tanners by the purchase of large quantities of the acorn galls on Serbian market. Annual export of acorn galls from Serbia was estimated to more than one million okes, and the largest share in that had districts of Valjevo and Šabac. In the collection of acorn galls and delivery to the market near ferries – Palež, Ušće, Skela, a great number of peasants and dealers took part. They encircled the whole country with the network of their cattle trade. Prince Miloš Obrenović also took part in acorn galls trade and he demanded everybody, like in the cattle trade, to respect his right of seniority in sale, and he also influenced the making of orders about the sale methods and the like.

In 1834. when acorn galls were necessary for the work of state skin processing work-shops for military needs, state authorities made a decision about the compulsory purchase of acorn galls from all dealers with the stipulated price of eight paras for one oke, what was only 1/3 of the market price. A small quantity was enough for tannery-yard needs, so that the authorities proclaimed the auction sale for a big remaining part at the price three times bigger than the purchasing price. That action caused the revolt among the damaged salesmen, but the damage could be repaired only after the withdrawal of prince Miloš from the rule in 1839. In the autumn of that year, by the decision of the supreme authorities, the damaged persons were paid the balance in prices. For the future, acorn galls trade was given up to dealers, in accordancce with the Law of free trade. It was expected that they would manage more successfully at the market, both work for their own benefit and help the improvement of the whole economy and society in Serbia.